

Uit de flora van Limburg

AFLEVERING 45

J. Cortenraad & T. Mulder, p/a Waldeck Pyrmontstraat 4, 6224 LN Maastricht

Deze aflevering bevat waarnemingen van min of meer bijzondere planten in Limburg vanaf begin 2004 tot en met de eerste helft van 2006. Bij de naamgeving van de soorten is de nomenclatuur van de meest recente druk van de Heukels' Flora van Nederland (VAN DER MEIJDEN, 2005) gebruikt. De volgorde waarin de planten staan volgt de, vrij sterk gewijzigde, indeling van de families uit deze flora. De waarnemingen genoemd in deze rubriek zijn afkomstig uit de provinciale vegetatiekartering. Aanvullend zijn losse waarnemingen opgenomen. De aanduiding VPL bij de waarnemingen van G. Peeters betekent dat de waarneming is verricht tijdens het veldwerk voor de (actualisering van de) vegetatiekartering van de Provincie Limburg. De vondsten van M. Feenstra, I. Niemijer, I van Geloof en R. Huynen zijn, tenzij anders is vermeld, ook verricht tijdens deze kartering.

BIJZONDERE VONDSTEN

Tongvaren

(*Asplenium scolopendrium*)

In Schandelo (211-380: zomer 2005, G. Peeters, VPL) groeien vijf exemplaren op een muurtje van een stal. In Grubbenvorst, Slottermolen (207-380: 16 juni 2005, G. Peeters, VPL) enkele exemplaren op een beschut muurtje van de watermolen. Een jonge plant op muurtje rechts naast de ingang van het War Cemetery in Milsbeek (193-415: zomer 2005, I. Niemijer). Enkele exemplaren op steile trap naar een kelder in de Kaleminkstraat in Wyck, Maastricht (176-317: zomer 2005, R. Bruinen) en twee exemplaren even verderop in de Wijckersmedenstraat samen met 10 exemplaren Muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*) en acht exemplaren Mannetjesvaren (*Dryopteris filix-mas*) (176-317: april 2005, G. Verschoor). In Geulhem staan vier exemplaren op een terrestrische groeiplaats onderaan een steile naar het noorden geëxponeerde helling in een hellingbos samen met negen exemplaren van Stijve naaldvaren (*Polystichum aculeatum*) (182-320: maart 2006, J. Cortenraad). Een forse Tongvaren, eveneens op de grond groeiend, op de overgang van broekbos naar een droger bos in de gemeente Simpelveld (196-316: voorjaar 2006, R. Huynen).

Deze groeiplaatsen in Zuid-Limburg zijn niet in de Atlas van de Flora van Zuid-Limburg (BLINK, 1997) opgenomen. De Tongvaren wordt, na jarenlang voornamelijk te zijn waargenomen op vochtige muren, bijvoorbeeld in oude waterputten en op beschaduwde kasteelmuren, sinds kort ook in natuurlijke biotopen in Zuid-Limburg meer waargenomen.

Puntig fonteinkruid

(*Potamogeton mucronatus*)

Meerdere exemplaren op één plaats in een ondiepe, door een houtwal beschaduwde, sloot langs de Leembaan ten oosten van Milsbeek (197-415: juni/juli 2005, I. van Geloof).

Volgens MENNEMA *et al.* (1983) is dit fonteinkruid tot circa 1980 slechts in één uurhok in Limburg waargenomen, namelijk in de periode vóór 1950 in het Maasdal nabij Gennep. Het hoofdverspreidingsgebied ligt in de polders in Noord- en Zuid-Holland en Friesland.

Akkergeelster

(*Gagea villosa*)

Nabij Eys in de gemeente Wittem is één bloeiende plant gevonden onderaan steile kalkrijke holle weg (193-315: voorjaar 2006, R. Huynen). Vlakbij groeien, eveneens in deze holle weg, onder andere Doorgroeide boerenkers (*Thlaspi perfoliatum*) en Ruw parelzaad (*Lithospermum arvense*). De groeiplaats van Akkergeelster wordt niet vermeld in BLINK (1997).

Deze plant is in Zuid-Limburg zeldzaam, maar wordt waarschijnlijk ook over het hoofd gezien omdat ze vaak niet bloeit.

FIGUUR 1

Hondskruid (*Anacamptis pyramidalis*) (foto: J. Geraedts, Provincie Limburg).

Rietorchis

(*Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*)

Circa 100 planten op een door kwel vochtig deel van het talud van de A76 bij Ten Esschen nabij Heerlen (193-323:16 juni 2004, G. Peeters, eigen onderzoek). Behalve Rietorchis groeiden hier ook Gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata* subsp. *maculata*) en Kleine ratelaar (*Rhinanthus minor*) in een vegetatie met verder onder andere veel Heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*) en Zeegroene zegge (*Carex flacca*). De Rietorchis wordt in Zuid-Limburg zeer spaarzaam waargenomen. Volgens BLINK (1997) zijn vijf kilometerhokken in Zuid-Limburg bekend, waarvan twee eveneens in het Geleendal nabij Heerlen.

Hondskruid

(*Anacamptis pyramidalis*)

Eyserbos, twee exemplaren in hellinggrasland (192-315: juni 2006, Ch. Baltussen).

Het Hondskruid [figuur 1] is in Zuid-Limburg een zeer zeldzame verschijning die af en toe opduikt. Hopelijk is deze vondst het begin van een meer bestendige populatie.

Bijenorchis

(*Ophrys apifera*)

Eén plant in een grazige berm langs de A76 nabij Ten Esschen in de gemeente Heerlen (193-323:16 juni 2004, G. Peeters). In het talud van de A2, nabij parkeerterrein Vossedal (Beek), zijn ongeveer 50 exemplaren van de Bijenorchis gevonden samen met één exemplaar van de Bosorchis (*Dactylorhiza maculata* subsp. *fuchsii*) (182-327: zomer 2005, F. Verhart). Verder zijn op diverse plaatsen nabij afrit 50 van de A2 bij Maastricht-Aachen Airport enkele tientallen exemplaren van de Bijenorchis gevonden (182-326: zomer 2005, F. Verhart).

Volgens BLINK (1997) zijn er uit de periode vanaf 1980 tot 1996 waarnemingen van deze orchidee bekend uit 15 kilometerhokken in Zuid-Limburg, maar niet uit de hiervoor genoemde kilometerhokken. Het betreft hier nieuwe vondsten van deze zeldzame, maar zich uitbreidende orchidee. De soort vestigt zich in Zuid-Limburg met name op niet in gebruik genomen plekken in industrieterreinen en langs autosnelwegen.

Wijdbloeiende rus

(*Juncus tenageia*)

Ruim 1000 planten in een afgeplagd weiland [figuur 2] op een kleiige bodem ongeveer twee kilometer ten noordoosten van Schandelo (212-383: zomer 2004, R. Huynen). In hetzelfde perceel stonden verder onder meer één exemplaar van Klein glidkruid (*Scutellaria minor*), meer dan 1000 exemplaren Gesteeld glaskroos (*Elatine hexandra*) en 10 tot 30 rozetten van de Drijvende waterweegbree (*Luronium natans*).

Een plant van open, vochtige zandgrond die kan opduiken na plagen en in Limburg zeer zeldzaam is.

Rankende duivenkervel

(*Fumaria capreolata*)

Van de Rankende duivenkervel [figuur 3] zijn enkele honderden bloeiende planten gevonden in een bonenakker bij Breeke langs de Drabelsweg te Veulen nabij Venray (196-388: zomer 2004, M. Feenstra). Deze soort is in Nederland zeer zeldzaam, maar ze breidt zich uit. Waarschijnlijk is de plek te Veulen de eerste vindplaats in Limburg.

FIGUUR 2

Wijdbloeiende rus (*Juncus tenageia*) (a) met standplaats in een afgeplagd weiland nabij Schandelo (b) (foto's: J. Geraedts, Provincie Limburg).

Heelbeen

(*Holosteum umbellatum*)

Cartils, Biesbergerweg (192-315: 30 april 2004, G. Peeters, VPL), meer dan 100 planten in een open vegetatie op het talud van een holle weg. Een jaar later werden er op dezelfde plaats meer dan 1000 exemplaren gevonden (03 april 2005, G. Verschoor). Ottersum, een twintigtal planten op een zandige begraafplaats (196-412: voorjaar 2005, R. Huynen). Enkele planten op een zandige begraafplaats in Afferden en enkele exemplaren langs een heg tussen een tuin en een parkeerplaats te Afferden (198-405: voorjaar 2005, R. Huynen). Als soort van begraafplaatsen in zandgebieden is deze soort van vrij veel plaatsen in Noord- en Midden-Limburg bekend. Vondsten in Zuid-Limburg op open, kalkrijke bodem zijn veel zeldzamer.

Nachtkoekoeksbloem

(*Silene noctiflora*)

Eén tot drie planten in een akkerrand langs een bosrand nabij Genep, samen met onder meer Bleekgele hennepnetel (*Galeopsis segetum*) en Stinkende ballote (*Ballota nigra* subsp. *meridionalis*) (196-401: zomer 2005, R. Huynen).

Vondsten van deze plant zijn in Limburg zeldzaam. De laatste decennia is de plant alleen nog gezien bij Venlo en Wahlwiller. VAN DER MEUDEN (2005) vermeldt de plant als in Nederland misschien wel verdwenen. Volgens BLINK (1997) is er in de periode van 1980 tot 1996 slechts één waarneming van deze soort in Zuid-Limburg gemeld.

FIGUUR 3

Rankende duivenkervel (*Fumaria capreolata*) in bonenakker (a)
met detail van de bloem (b)
(foto's: J. Geraedts, Provincie
Limburg).

Brave hendrik

(*Chenopodium bonus-henricus*)

Strucht, Sousberg (188-317: juni 2004, G. Peeters, VPL): één plant op een steil talud langs de rand van een kapvlakte.

Deze plant houdt al jaren stand op een grazig terrein onder een wegwijk en enkele bomen op een driesprong nabij Camerig. Verder is de soort in het afgelopen decennium waargenomen op de Sint-Pietersberg nabij de hoeve Lichtenberg, maar daar is ze de laatste jaren niet meer gezien.

Glanzige ooievaarsbek

(*Geranium lucidum*)

Zes planten onder een hekwerk langs de rand van een perkje bij de ingang van een begraafplaats in Reuver (203-367: 29 april 2005, G. Peeters). Maastricht, onder een schutting nabij het spoor (177-317: 4 mei 2005, G. Verschoor).

Deze ooievaarsbek is een in stedelijk gebied langzaam uitbreiden-de soort. Ze kwam tot enkele jaren geleden niet in Nederland voor.

Lancetbladige basterdwederik

(*Epilobium lanceolatum*)

Van de Lancetbladige basterdwederik [figuur 4] zijn 25 à 30 exemplaren gevonden in het bosgebied de Grote Muys bij Well bij de voormalige zandwinning Reinderslooi (203-399: zomer 2004, M. Feenstra). De groeiplaats bevindt zich langs een bospad in een gemengd bos op een richel bestaande uit lemig zand en kiezel. De richel is behalve met mos schaars begroeid met onder meer Berg-

basterdwederik (*Epilobium montanum*) en Brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*).

Deze plant was tot nu toe in ons land alleen uit Zuid-Limburg bekend, waar ze bijzonder weinig wordt aangetroffen. Mogelijk is ze bij Well ooit meegevoerd met vrachtverkeer ten behoeve van de zandwinning Reinderslooi.

Onderaardse klaver

(*Trifolium subterraneum*)

In Nederweert-Eind (181-363: T. Frenken, mei 2004), circa vier vierkante meter in een berm van een onverharde weg. Ook al in 2003 op dezelfde plek aangetroffen. Waarschijnlijk is de plant hier met graszaad meegekomen en houdt ze stand.

Grote pimpernel

(*Sanguisorba officinalis*)

Enkele planten in een grazige vegetatie op een graft langs een pad nabij de Sousberg in de gemeente Valkenburg. Er waren geen tekenen die wijzen op recent 'tuinieren' (188-317: juni 2004, G. Peeters, VPL).

Volgens BLINK (1997) zijn er uit de periode van 1980 tot 1996 van deze toch vrij opvallende soort geen waarnemingen bekend in Zuid-Limburg.

Rozetsteekers

(*Arabis arenosa*)

Vijf tot tien planten langs een semi-verharde weg 1,5 km ten zuiden van Velden (209-379: zomer 2004, R. Huynen). Mogelijk aangevoerd met verhardingsmateriaal.

Deze soort is in Limburg vrijwel alleen waargenomen in Zuid-Limburg (zie met name BLINK, 1997). Dit is vermoedelijk de eerste vondst in Noord-Limburg.

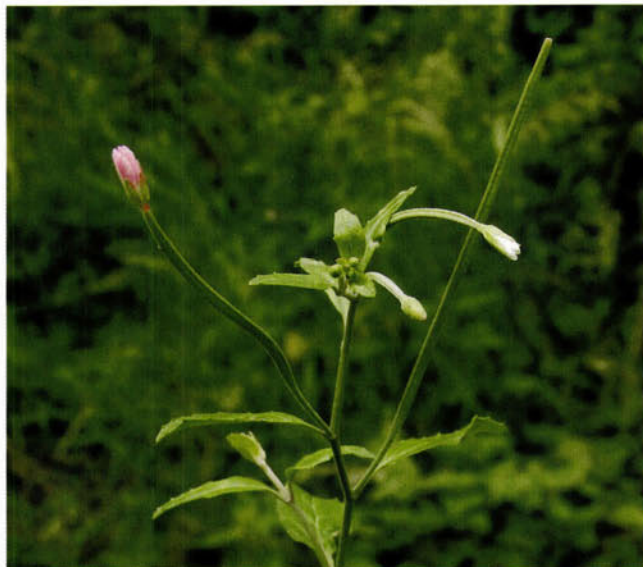
Torenkruid

(*Arabis glabra*)

In Belfeld (204-368: 9 mei 2005, G. Peeters, VPL) honderden planten in een spoorberm ter hoogte van overweg Patersweg, daarnaast verspreid in lage aantallen langs de spoorlijn tussen deze overweg en Reuver. Heijen, twee planten in een schrale berm op een industrieterrein, samen met onder meer Stijf vergeet-mijnietje (*Myosotis stricta*) en Lathyruswikke (*Vicia lathyrus*) (195-410: zomer 2005, R. Huynen). Gennep, Sint-Augustinusstichting, 10 tot 25 planten verspreid langs een voetpad (195-411: zomer 2005, R. Huynen).

Drie nieuwe vondsten van deze in heel Nederland zeldzame soort. De navolgende zes locaties nabij Mook en Gennep zijn al vrij lang bekend, evenals de populatie in het beschermd natuurmonument de Zeldersche Driessen:

- honderden exemplaren, op drie locaties nabij de Mokerplas (192-415/192-416: zomer 2005, I. Niemijer);
- verspreid honderden exemplaren, direct naast de spoorlijn, op voormalig fabrieks- en spoorwegterrein te Mook en langs een nabijgelegen verhard pad (188-419: zomer 2005, I. Niemijer);
- enkele tientallen planten in 't Oord te Gennep en drie exemplaren op steile oever van zandwinningsplas (beide locaties: 197-412: zomer 2005, R. Huynen).

FIGUUR 4

De Lancetbladige basterdwederik (Epilobium lanceolatum) (foto: J. Geraedts, Provincie Limburg).

Kleverige ogentroost

(*Parentucellia viscosa*)

Neer, Klein Hanssum, circa 25 planten langs de oever van een grindgat in een vrij ruige vegetatie (198-362: 3 juli 2005, G. Peeters).

Een nieuwe vondst van deze zich geleidelijk uitbreidende soort. Voor zover bekend de eerste vondst langs de Limburgse Maas.

FIGUUR 5

Moeraskartelblad (Pedicularis palustris) (foto: J. Geraedts, Provincie Limburg).

Moeraskartelblad

(*Pedicularis palustris*)

Eén exemplaar van Moeraskartelblad [figuur 5] is gevonden in het natuurgebied Zwartwater, midden in een vegetatie met Pitrus (*Juncus effusus*) in het vergraven deel (210-379: zomer 2005, R. van Dongen). Twee andere vondsten van Moeraskartelblad in Limburg in het recente verleden zijn:

- drie bloeiende planten op een enkele jaren geleden geplagd terrein in het natuurontwikkelingsgebied in het Kaldenbroek bij Grubbenvorst (207-383: 13 mei 2003, G. Peeters, VPL);
- enkele planten in een vochtig hooiland in het landgoed Kettingdijk nabij Altweerterheide (172-357: mei 2004, T. Frenken).

De plant is voor zover bekend vóór bovengenoemde drie vondsten, maar één keer eerder gevonden in Limburg, namelijk in het Haeselaarsbroek in Echt (zie VAN BUGGENUM, 2000). Volgens WEEDA (1988) vormt het Moeraskartelblad geen zaadvoorraad in de bodem. Eenmaal verdwenen keert de plant niet meer terug. Dit maakt de recente vondsten in Limburg nog opmerkelijker. De verklaring voor het optreden van deze plant moet gezocht worden in het feit dat alle hiervoor genoemde graslanden gemaaid worden met een machine afkomstig uit Noord-Brabant die de zaden meevoert vanuit een natuurterrein in die provincie. Een aanwijzing hiervoor is ook dat de planten gevonden op landgoed Kettingdijk vooral groeien in de rijsporen van deze machine. Het is dus een voorbeeld van ongewilde (her)introductie en een aanwijzing dat natuurterreinen klaarblijkelijk geschikt zijn voor deze plant, maar dat de plant deze gebieden niet meer langs natuurlijke weg kan bereiken.

Slijkgroen

(*Limosella aquatica*)

Meer dan 1000 exemplaren op één plek in een pioniervegetatie op klei nabij Milsbeek, (192-414: zomer 2005, I. Niemijer).

Slijkgroen is in Limburg langs de Maas een zeldzame verschijning die onder andere bekend is van slibrijke oevers nabij Grevenbicht en Thorn.

Doffe ereprijs

(*Veronica opaca*)

Gennep, één tot vijf planten in een gazon langs een houtwal in de oude stadsgracht en één plant tussen een muurtje en stoeptegels (195-412: zomer 2005, R. Huynen).

Opnieuw enkele vondsten in Noord-Limburg van deze in heel Limburg zeer zeldzame plant. Het zou kunnen dat de plant hier ook zeldzaam is omdat ze ten dele over het hoofd wordt gezien.

Klein spiegelklokje

(*Legousia hybrida*)

Eén plant in niet bebost deel van holle weg lopend van Welten naar de Kunderberg (194-320: zomer 2004, R. Huynen).

Op dezelfde plek stond in 1995 Naakte lathyrus (*Lathyrus aphaca*). Volgens BLINK (1997) is het Klein spiegelklokje in de periode vanaf 1980 tot 1996 wel in het ernaast gelegen kilometerhok gevonden, waarschijnlijk in het door Staatsbosbeheer beheerde akkerkruidenreservaat. Het is een met uitsterven bedreigde akkerplant.

Donzige klit

(*Arctium tomentosum*)

Enkele exemplaren op een braakliggend, ruderaal terrein in een zoom van eikenbos in Horst-Noord (201-386: zomer 2004, M. Feen-

stra). Eén exemplaar in een wegberm bij Meerlo (Meerlosche Heide) in een zoom van een houtwal (202-392: zomer 2004, M. Feenstra). Tot voor kort was de meest noordelijke waarneming van deze klit afkomstig van een plek in het Geleendal nabij Schinnen (zie BLINK, 1997). De soort is zich de laatste jaren aan het uitbreiden in Limburg. Tot circa 15 jaar geleden was de plant niet of nauwelijks in Limburg te vinden.

Spits havikskruid

(*Hieracium lactucella*)

Milsbeek, een flinke pol met meerdere bloeistengels en uitlopers op een mierenhoop op de insteek van een weiland naast het talud van de beek die vanaf de Bloemenstraat naar de Maas loopt (192-415: zomer 2005, I. Niemijer). Met onder meer Rapunzelklokje (*Campanula rapunculus*) en Bochtige klaver (*Trifolium medium*).

Vondsten van deze plant buiten het Heuvelland zijn bijzonder schaars en ook in het Heuvelland is de plant zeldzaam. Ze behoort tot de meest achteruitgegane soorten in Nederland.

OPROEP

Wij roepen iedereen op om nieuwe meldingen van bijzondere vondsten voor deze florarubriek door te geven aan de tweede auteur bij voorkeur met behulp van een e-mail naar: torbenmulder@hotmail.com. Let vooral op sterk bedreigde soorten en oprukkende nieuwkomers. De auteurs houden zich wel het recht voor om een selectie te maken van de binnengekomen vondsten voor publicatie in de rubriek.

Summary

ON THE FLORA OF LIMBURG Part 45

This article discusses observations of rare plant species in the province of Limburg, as reported between 2004 and the first half of 2006. The observations include reports of species that are rare or very rare in the Netherlands as a whole, such as *Gagea villosa*, *Anacamptis pyramidalis*, *Ophrys apifera*, *Silene noctiflora*, *Chenopodium bonus-henricus*, *Geranium lucidum*, *Pedicularis palustris*, *Parentucellia viscosa*, *Legousia hybrida*,

Arctium tomentosum and *Hieracium lactucella*. In addition, the article discusses observations of species which are more common in the rest of the Netherlands but rare or very rare in the province of Limburg, including *Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*, *Juncus tenageia*, *Fumaria capreolata*, *Sanguisorba officinalis*, *Limosella aquatica* and *Veronica opaca*.

Literatuur

• BLINK, E.N., 1997. Atlas van de Zuid-Limburgse Flora 1980-1996. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

- BUGGENUM, H.J.M. VAN, I.C.J.M. JANSSEN & J.H.J. KLINCKENBERG, 2000. Moeraskartelblad in het Haeselaarsbroek, Echt. Natuurhistorisch Maandblad 89(10):230-231.
- MENNEMA, J., A.J. QUENÉ-BOTERENBROOD & C.L. PLATE (red.), 1983. Atlas van de Nederlandse Flora 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Kosmos, Amsterdam.
- MEUDEN, R. VAN DER, 2005. Heukels' Flora van Nederland. 23e druk. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1988. Nederlandse oecologische flora 3. IVN i.s.m. VARA en VEWIN, Amsterdam.

BOEKBESPREKINGEN

LIBELLEN IN NEDERLAND

REINBOUD, W. & T. DE GROOT, 2006. KNNV Uitgeverij/Atalanta, Utrecht. DVD. ISBN 90 5011 231 5. Prijs € 14,95. Verkrijgbaar via de KNNV uitgeverij te Utrecht, internetpagina www.knnvuitgeverij.nl.

U ziet dat ook nieuwe media in deze rubriek niet worden gemedan. Op deze 70 minuten durende DVD worden van 61 libellensoorten beelden getoond, van de dieren zelf, maar ook van vliegbeelden, eiafzet, paren- en uitsluitende dieren. De opnamen zijn gemaakt in Nederland. Volledig is de DVD niet, dat kan ook bijna niet, want jaarlijks worden nieuwe soorten aangetroffen in Nederland. De DVD is op chronologisch volgorde volgens de seizoenen opgebouwd. Daarnaast is het mogelijk om de soorten per groep of per

soort te raadplegen. Van bijna alle soorten worden het mannetje en vrouwtje getoond. Helaas loopt de nummering in de bijgeleverde tekst niet synchroon met de nummering op de DVD. Een groter nadeel is dat op twee verschillende dvd-spelers die de beelden prima weergaven, de geluiden achterwege bleven. Hoewel er zich op de DVD geen gesproken tekst bevindt, is het een duidelijke aanwinst dat de DVD van geluid is voorzien. De geluiden zijn namelijk opgenomen tijdens het filmen. Men hoort een groot aantal sprinkhanen (14 soorten), kikkers (5 soorten) en vogels (87 soorten) op de achtergrond.

De beelden zijn overwegend van prima kwaliteit en geven een goede indruk van de soorten, vaak van zittende libellen. Zeker het uitsluitende van een aantal soorten is prachtig gefilmd, zoals bij de Rivierrombout.

Van enkele soorten zijn ook vliegbeelden opgenomen. Natuurlijk zijn deze wat moeilijker weer te geven (scherpte), maar het vlieggedrag kan in het veld wel extra informatie over de determinatie opleveren. Al met al vormt de DVD Libellen in

Nederland, naast de veelheid aan recent verschenen boeken, een prima mogelijkheid om u eens op een andere manier voor te bereiden op het komende libellenzeizoen.

HENK HEIJLIGERS

DE ZOETWATERVISSSEN VAN NEDERLAND Ecologisch bekeken

VAN EMMERIK, W.A.M. VAN & H.W. DE NIE, 2006. Vereniging Sportvisserij Nederland, Bilthoven. 267 pagina's, genaaid, gebonden en full colour. ISBN 90 810295 17. Prijs: € 39,95. Dit boek kan besteld worden via internetpagina www.sportvisserijnederland.nl.

"Kennis van vis en de leefomgeving van de vis is onontbeerlijk bij het